

LANCEA REGIS

A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei

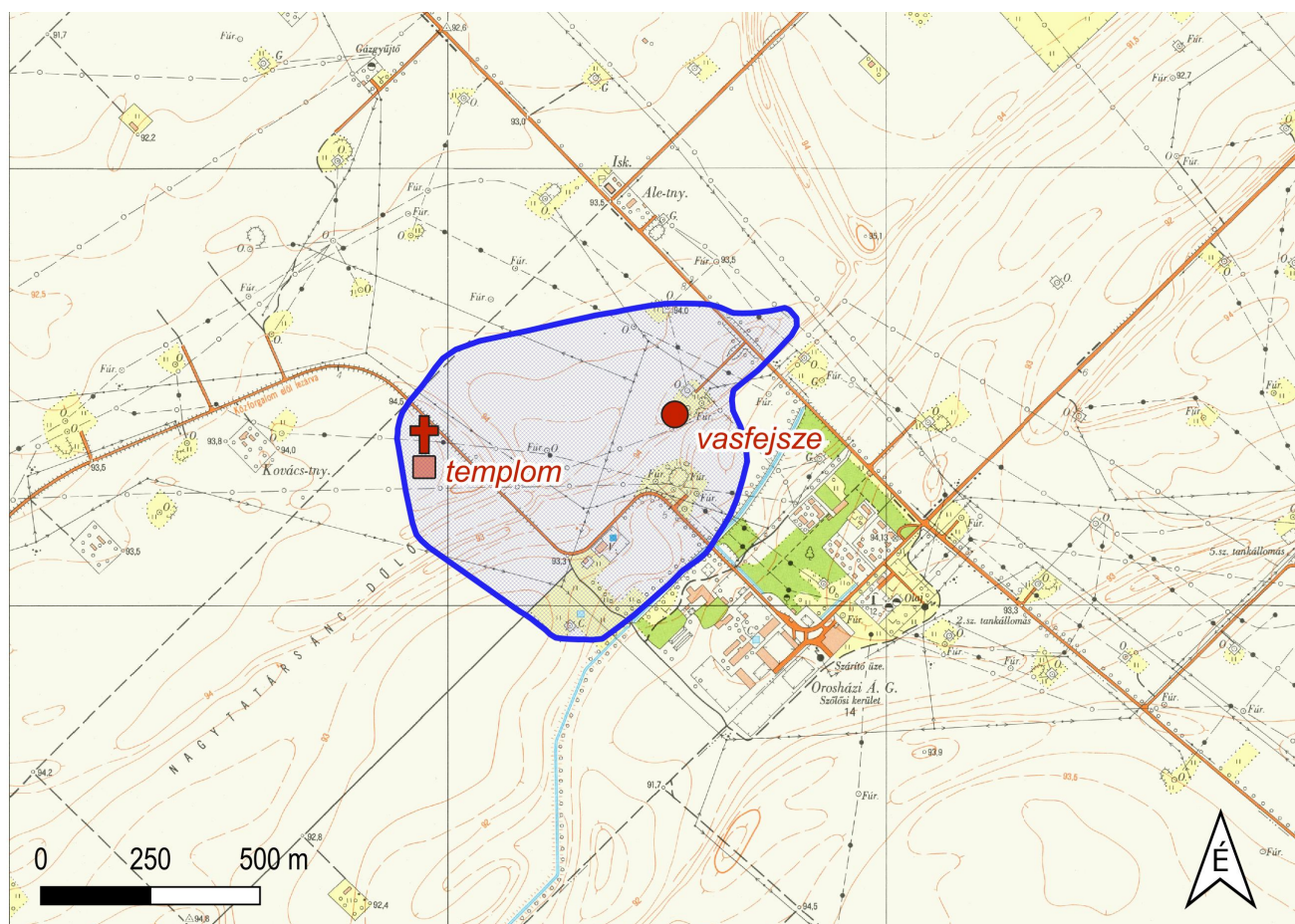
2020/4

Későközépkori vasfejsze Békés megyéből

Müller Róbert (ny. múzeumigazgató, Keszthely)*

Az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum az egyik kezdeményezője volt annak, hogy a múzeumok rendszeres kapcsolatot építsenek ki a fémkeresősökkel, és tekintsék őket egyenrangú partnernek. Ennek az együttműködésnek az eredményeként került a múzeumba egy későközépkori vasfejsze, amit Bene András 2015. november 9-én talált Orosháza határában, Kardoskút, Szabó-lapos II. lelőhelyen, azaz az egykori Szőlős falu területének szélén, a templom helyétől körülbelül 570 m-re keletre (koordináták: 46.496377 és 20.760784, 1. kép). A tárgyat (Gy.sz.: 2015/245) Rózsa Zoltán jóvoltából közölhetem.

1. kép.
A lelőhely

A vastos, szimmetrikus tárgy foka négy-szögletes (5,1 × 6,1 cm), a köpűben félovális nyíllyuk található. A köpűhöz négyszög ke-

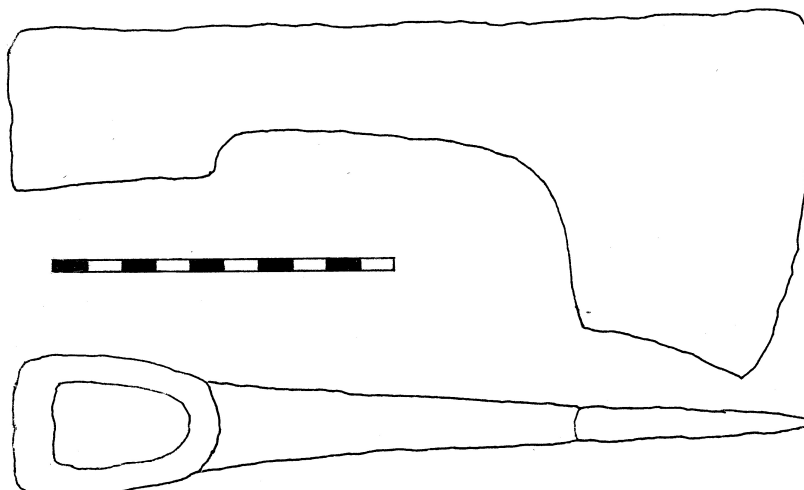
resztmetszetű, hosszú nyak csatlakozik, amely ívelt lefelé szélesedő, majd tompaszögben megtört pengében folytatódik. Éle enyhén

*mullerrobi@gmail.com

ívelt. Teljes hossz: 23,4 cm; élhossz: 10,6 cm. A fejsze súlya: 1168 gr (2–3. kép).

A fa megmunkálása az egyik legősibb, differenciált foglalkozás. Ide tartozik az asztalos, az ács, a bodnár, a bognár, a kádár, a pintér stb., ilyen eszközökkel vágják ki a fákat, készítik elő a tüzelőt, és egyes formákat fegyverként is használtak. Ennek megfelelően az eszközök neve is többféle: balta, bárd, fejsze, fokos, szekerce. A szóban forgó tárgy neve fejsze, vagy hasító fejsze, amit fák kivágására, a téli tüzelő elkészítése során a hasábfá hasítására használtak. Hasonló, hosszú nyakú, esetenként kissé nagyobb pengéjű eszközöket

neveztek szekercének (SZABÓ 1938, 125), faragó bárdnak (ÉRI – BÁLINT 1959, 51), nagyoló fejszének (GERE 2003, 47–48), harci szekercének (VÁNDOR 2002, 145, Kat. Nr. 115, a penge hiányzik). A funkció meghatározásánál fontos szempont, hogy eszközünk szimmetrikus, holott a faragásra használt eszközök pengéje, de legalábbis az éle a későközépkorban már aszimmetrikus volt. A tárgy súlya csaknem 1,2 kg, de a típus legkönnyebb példányai is nehezebbek, mint 80 dkg. Egy ekkora tárgyhoz hosszú nyél tartozott, és ezzel egy kézzel fát faragni nem lehetett, csak két kézzel fogva dolgozni. Ez a munka pedig a favágás, illetve a hasítás.

2. kép.

Az orosházi fejsze

Vasfejszékét a késővaskor óta használtak. A mai Magyarország területéről a La Tène-korból csak szárnyas köpűs fejszékét és baltákat ismerünk, köpűs eszközök csak tőlünk délre és nyugatra kerültek elő, de ezek pengéje felfelé és lefelé is egyenletesen szélesedett (MÜLLER 1982, 80, Kat. Nr. 240 és 91, Kat. Nr. 282–285). A római korból nagyon differenciált eszközkészletet ismerünk, de az orosházihoz hasonló formákat nem (RUPNIK 2014a, 191–193, Taf. 1–3.; RUPNIK 2014b, 7–13, AB 1–37, 1–3. t.; 47–72, BF 1–147, 13–21. t.). A KUZSINSZKY 1920, 84. képen közölt hasonló eszközök nem a római-, hanem a későközépkor-

ból származnak (MÜLLER 1982, 108, Kat. Nr. 381). Ugyanez vonatkozik a népvándorlás kora is. Azok között előfordulnak ugyan hosszú nyakú példányok is, de azok pengéje más formájú, nagyobb, és az eszközök könnyebbek. Ezeket fafaragásra, illetve fegyverként használták (SZÜCSI 2012, 122, 12. ábra; SZÜCSI 2013–2014, 117, 3. ábra). Az Árpád-korból nem ismerünk hosszú nyakú fejszékét és baltákat. Ezek pengéje mindkét irányba egyenletesen szélesedik, vagy csak lefelé, és hegyben végződnek (SZABÓ 1938, 19, 32. kép; MÜLLER 1975, 74; SZOLNOKI 2005, II. és VI. t.).

3. kép.

*Az orosházi fejsze
Fotó: Rózsa Zoltán*

A hosszú nyakú, lefelé szögletesen kiszélesedő pengéjű, nehéz fejszét a törökkori anyagból ismerjük. Falusi környezetből éppúgy, mint várak anyagából: Kecskemét környékéről (SZABÓ 1938, 125, 603. kép, a pengeforma azonos, a nyak kissé rövidebb), Muhiról (ÉRI – BÁLINT 1959, 38, XXXIII. t. 2, 5. a pengéjük nem törik meg éles szögben, kissé nagyobb), Nyársapátról (BENKŐ 1980, 54. t. 19, a köpű hiányzik), Sarvalyról (HOLL – PARÁDI 1982, 60, és 16. kép 1, 4.), Nagyka-

nizsárról (MÉRI 1988, 112, XXVII. t., a penge kissé hosszabb), Bajcsárról (VÁNDOR 2002, 109, Kat. Nr. 1. nagyon jó analógia), az ozo-rai várkastélyból (GERE 2003, 47–48, VII.2. 32. t. 1–2, az első darab rövidebb). Több darab nyakán mesterjegy is látható. Ez a fejszetípus feltehetően nyugatról került hozzánk, valószínűleg még a 15. század folyamán. A párizsi Nemzeti Könyvtár 15. század végi ábrázolásán (BINDING – NUSSBAUM 1978, 199, Nr. 177.) ilyen eszköz látható (*4. kép*).

4. kép.

15. század végi ábrázolás: az építőmester mesterembereket fogad fel várépítéshez

A törökkort követően, a 18. században viszont eltűnt, helyét a vaskosabb, rövid nyakú fejszék vették át. Az összefoglaló néprajzi munkákban csak ilyeneket láthatunk (FÉL – HOFER 1974, 484, Abb. 455; KÓSA 1979, 64; PETERCSÁK 2001, 225, 45. ábra). Hosszabb nyakú, szögletes, lefelé nyújtott famegmunkáló eszközök csak ritkán készültek, mint pl. egy Somogy megyei darab 1895-ből (KOSZORÚS 2002, 73, 82. ábra). Ugyancsak Somogy megyei példány egy hosszú nyakú, a miénknél hosszabb pengéjű eszköz, amit ácsszerszámként használtak (BÁTKY – GYÖRFFY – VISKI é.n. I. kötet 312, 822. ábra).

1. Ajánlott irodalom

BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY István – VISKI Károly: *A magyarság néprajza I.* Budapest é.n.

BENKŐ Elek: A középkori Nyársapát. Bálint Alajos ásatásai a nyársapáti Templomdombon. — *Das mittelalterliche Dorf Nyársapát. Studia Comitatus* 9 (1980), 315–424.

BINDING, Günther – NUSSBAUM, Norbert: *Der mittelalterliche Baubetrieb nördlich der Alpen in zeitgenössischen Darstellungen.* Darmstadt 1978.

ÉGETŐ Melinda: Középkori szőlőművelésünk kérdéséhez. *Ethnographia* 91 (1980), 53–78.

ÉRI István – BÁLINT Alajos: Muhi elpusztult középkori falu tárgyi emlékei (Leszih Andor ásatásai). *Régészeti Füzetek* II/6 (1959), 1–60.

FÉL, Edit – HOFER, Tamás: *Die Geräte der Átányer Bauern.* Budapest 1974.

GERE László: Késő középkori és kora újkori fémelemek az ozorai várkastélyból. *Opuscula Hungarica* IV. Budapest 2003.

HOLL, Imre – PARÁDI, Nándor: *Das mittelalterliche Dorf Sarvaly. Fontes Archaeologici Hungariae.* Budapest 1982.

KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Budapest 1980.

KÓSA László: Favágás. In: ORTUTAY Gyula (Főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. Budapest 1979.

KOSZORÚS Ödön: *Díszített kovácmunkák. Fenntartható kultúrák I.* Szombathely 2002.

KUZSINSZKY Bálint: *A Balaton környékének archaeológiája.* Budapest 1920.

MÉRI István: *A kanizsai várásatás.* Nagykanizsa 1988.

MÜLLER, Róbert: Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27 (1975), 59–102.

MÜLLER Róbert: A mezőgazdasági vaseszkö-

zők fejlődése Magyarországon a késővaskortól a törökkor végéig. — Die Entwicklung der eisernen Agrargeräte in Ungarn von der Späteisenzeit bis zum Ende der Türkenherrschaft. *Zalai Gyűjtemény* 19/I–II. Zalaegerszeg 1982.

PETERCSÁK Tivadar: Erdőgazdálkodás. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (Főszerk.): *Magyar Néprajz* II. Gazdálkodás. Budapest 2001.

RÓZSA Zoltán: Táguló határok. Problémafelvetés egy Orosháza-környéki középkori falu kapcsán. In: *Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából*. Orosháza 2011, 38–43.

RUPNIK, László: Secures, asciae and dolabrae from Keszthely-Fenekpuszta. In: HEINRICH-TAMÁSKA, Orsolya – STRAUB, Péter (Hrsg.): *Mensch, Siedlung und Landschaft im Wechsel der Jahrtausende am Balaton*. Castellum Pannonicum Pelsonense 4. Budapest – Leipzig – Keszthely – Rahden 2014, 181–204.

RUPNIK László: *Római kori vasszerszámok Pannoniából*. PhD Értekezés, ELTE-BTK RI. Budapest 2014.

SZATMÁRI Imre: *Békés megye középkori templomai*. — *Mediaeval Churches in Békés County*. Békéscsaba 2005.

SZOLNOKI László: A nagycseri vaseszközlelet. — Der Eisenwerkzeugfund von Nagycsere. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 78 (2005), Debrecen 2006, 217–237.

SZÜCSI Frigyes: A kora- és közép avar kori balták és fokosok — Axes and Hammer Axes in the Early and Middle Avar Period. In: PETKES Zsolt (Szerk.): *Hadak Útján XX*. Budapest 2012, 121–137.

SZÜCSI Frigyes: Avar kori balták, bárdok, szercék és fokosok. Baltafélék a 6–8. századi Kárpát-medencében. — Avarzeitliche Streitaxte und Beile. Äxte im 6–8. Jahrhundert aus dem Karpatenbecken. *Alba Regia* 42 (2013–2014), 113–186.

TEREI György — HORVÁTH Antónia: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. — Die Eisenfunde des arpadenzeitlichen Dorfes Kána. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2007, 215–246.

VÁNDOR László: Fejsze. In: KOVÁCS Gyöngyi (Szerk.): *Weitschawar / Bajcsa-vár. Egy*

stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Kat. Nr. 1. Zalaegerszeg 2002, 109.

A „SZŐLŐS” a foglalkozásokról elnevezett településekhez hasonlóan gyakori Árpád-kori falunév. Eltekintve a törökkorban elnéptelenedett Szőlösöktől ma már jelzővel ellátva 14 ilyen nevű települést ismerünk Magyarország területéről, a Baranya megyei Babarcszőlöstől a Zala megyei Vindornyaszőlősig (KISS 1980). Az elnevezés azt jelenti, hogy az Árpád-korban szőlőművesek lakták a települést. Első ízben ugyancsak 1456-ban említi írott forrás Zewlews néven a mi Szőlösünket, de a lelőhelyen nagy számban gyűjthetők Árpád-kori kerámiatöredékek, amelyek igazolják, hogy a falu 11–12. századi alapítású. Eredeti, döngölt alapú templomát a 14–15. század folyamán, a gótikus korban támpillérrel megerősítve, téglalapozással megtoldották. Ezt 1894-ben és 2002-ben is feltárták (SZATMÁRI 2005, 149; RÓZSA 2011). A falu a törökkorban elnéptelenedett, határát Orosházához csatolták. Joggal vetődik fel a kérdés, milyen szőlőművelés folyhatott az Árpád-korban Békés megyében? Nos, a honfoglaló magyarok hozták magukkal az ún. ligetes szőlőművelési technikát, ami azt jelenti, hogy akár mélyen fekvő területeken is, gondosan nyírt fákra futtatták fel a szőlővesszőket. Ez az eljárás tulajdonképpen a gyűjtögetés és a termelés közötti átmeneti megoldás, ami az ártér menti ligetes területeken is művelhető volt (ÉGETŐ 1980).